ISBN : 978-93-83672-77-6

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे : बहुजनांचे कैवारी

संपादक

डॉ. मनिषा पाटील
अमोल महापुरे
कृष्णा आगे

DECLARATION BY THE PUBLISHER

TITLE - सत्यशोधक अण्णाभाऊ साठे : बहुजनांचे कैवारी

ISBN : 978-93-83672-77-6

Editor	**संपादक**
Dr. Manisha Patil	डॉ. मनिषा पाटील
Amol Mahapure	अमोल महापुरे
Krashna Aage	कृष्णा आगे

Publication
Shaurya Publication
Khadgao Road, Kapil Nagar, Latur-413512
www.rjournals.co.in, Email-hitechresearch11@gmail.com
Mob. No. 8149668999

Printing
R.R.Graphics, MIDC, Latur

First Edtion - 1st October 2018

Note :-Views, idea and materials published in this ISBN Book are intellectual properties of author (s). Author(s) is/ are solely responsible for their publication and not the Editors, Principal or publisher.

© All right are reserved. No part of this publication may be reproduced, stored, retrieved or transmitted in any form, by any means, without the written permission from **Dr. Ramesh Landge**

ISBN: 978-93-83672-77-6

४४. अण्णा भाऊ साठे: समता स्वातंत्र्य व बंधुत्वाचे पाईक २२३

प्रा.जयवंत पिराजी जुकरे

४५. सामान्य माणसांच्या सुख–दु:खाचा जाणिव–नेणिवेतील शोध : आण्णाभाऊ साठे २३२

प्रा.मारुती अभिमान लोंढे , डॉ.सदाशिव शामराव पाटील

४६. अण्णा भाऊ साठे यांचा क्रांतिकारी 'फकिरा' २३७

डॉ. शिवाजी जवळगेकर

४७. अण्णाभाऊ साठे यांच्या कथेतील स्त्री प्रतिमा २४०

डॉ. मोहन श्रीरंग कांबळे

४८. 'फकिरा' एक आकलन २४४

प्रा.अर्चना पंढरीनाथ मोरे

४९. "अण्णाभाऊ साठे यांच्या सामाजिक, आर्थिक व राजकीय विचारांचा अभ्यास" २४७

सदाशिव राजाराम भुयारे

५०. अण्णाभाऊ साठे यांचे शाहिरी वगनाट्य २५४

सांडू नायबराव पिंपळे

५१. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत अण्णा भाऊ साठेंचे योगदान २६१

प्रा.डॉ.संजय सांभाळकर

५२. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील गावगाड्याचे चित्रण २६६

प्रा. डॉ. शीला धम्मपाल रत्नाकर

५३. अण्णाभाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आंबेडकरी विचार २७३

प्रा. डॉ. सी.एम.कहाळेकर

ISBN: 978-93-83672-77-6

४६.

अण्णा भाऊ साठे यांचा क्रांतिकारी 'फकिरा'

डॉ. शिवाजी जवळगेकर
प्रकाश नगर, लातूर

कोणताही लेखक समाजहितार्थ मूल्यात्मक मांडणी करणाऱ्या कलाकृती मधुनच संपूर्ण जीवन निष्ठांसह व्यक्त होतो. काळ, मूल्यांत्मक पडझड आणि न्यायात्मक प्रवृती या त्रीसुत्रात प्रश्नांची मांडणी करणारा लेखक हा केवळ लेखक असत नाही, तो परिस्थितीवर भाष्य करणारा विचारवंतही असतो. प्रागीतिक विचार प्रणाली परिस्थितीतून जन्मास आलेल्या शतकातील विचारवंत लेखकापैकी एक म्हणजे अण्णा भाऊ साठे होय. जीवन समाज हितार्थ मूल्यांची जपणूक, मूल्यसंवर्धनासाठी किमत मोजून मूल्यांचे रक्षण करण्याची तयारी, मूल्यात्मक जाणीवा प्रगल्भ करण्यासाठीच आपल्या कलाकृतीतून, विशिष्ठ भूमिका घेवून लेखन करणे, वैश्विक मानवीमूल्येच राष्ट्रहितार्थ ठेवून लेखन करणे आणि वैश्विक मानवीमूल्येच राष्ट्रहितार्थ हितकारक असतात. हे ओळखूण वारणा खोरे ते वैश्विक नातेसंबध निर्माण करणारे लेखक अण्णा भाऊंनी मृत्यूकडून जीवनाकडे असा दृष्टा प्रवास केल्यामुळेच अजोड कलाकृतीतून, विशिष्ठ भूमिका घेवून लेखन करणे कलाकृतींचे निर्माते ठरले.

अण्णा भाऊ साठे हे क्रांतिकारकांच्या जन्मभूमीत जन्मास आलेले क्रांतिकारी राष्ट्रभक्त. माणूस म्हणून संवेदनशील, मानवतावादी, विज्ञाननिष्ठ, सत्यवादी, न्यायनिष्ठ प्रेरणादायी लेखक. स्त्रीपुरूष समानतेची आग्रही भूमिका मांडणारे समतावादी लेखक भारतीय समाज व्यवस्थेचे वर्णव्यवस्थेच्या बळावर मनुष्यत्व नाकारलेल्या सर्वच दुर्लक्षीत मुळ देशवासियांना आपल्या चिंतनाचा, कलाकृतींच्या केंद्रस्थानी ठेवून नवीन समतावादी जाणीवा रूढ करणारे आग्रही लेखक. अण्णा भाऊ साठे हे विचारवंत लेखक असल्यामुळेच श्रमिकांचा सिद्धांत मांडून प्राचीन भारतीय तत्वज्ञान आणि धर्मशास्त्र नाकारून 'ही पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर तरलेली नसून, श्रमिकांच्या तळहातावर तरलेली आहे' असे ठामपणे सांगून क्रांतीबिजे पेरली आहेत.

अण्णा भाऊ साठे यांच्या समग्र वाङ्मयनिर्मितीतील एक वारणा खोऱ्यातील सोनेरी पान म्हणजे अजोड कलाकृती 'फकिरा' होय. जो लेखक मुल्यांसाठी लेखन करतो, तोच मूल्यात्मक कलाकृतीचीही निर्मिती करतो. प्रतिभासंपन्न आणि तत्वचिंतक निर्माता हा समाजाचा द्रष्टा वाटाड्या असतो. अण्णा भाऊ साठे यांना क्रांतिकारांच्या भूमिने एकाचवेळी क्रांतिकारांचे हे कर्तृत्व आणि क्रांतिकारकांच्या इतिहासाचे साक्षीदारही. प्रत्येक घटनेचा काळ हा मोठा साक्षीदार आणि गुरूही असतो. काळानेच अण्णा भाऊ साठे यांना वाटेगाव, वारणाखोरे, कृष्णाखोरे आणि कासारखोऱ्यात फिरविले. प्रतिभासंपन्न कलावंताचे मन आणि डोळे असलेल्या राष्ट्रभक्त

६. दुष्टकाळातील कठीण प्रसंगी भुकेल्यांना भाकरी मिळवून देणे.

७. कुमजेच्या क्रांतिकारी सत्तुबा भोसलेचे प्राण वाचविणे.

८. ब्रिटिशांना शह देण्यासाठी भेंडसगावचा खजीना लुटणे.

९. चारित्र्य संपन्नता आणि आदर्श नैतिक आचरणाचा आदर्श निर्माण करणे.

१०. गरीबविरोधी साम्राज्याचा अस्त करणे.

११. दारकोंड संस्कृती समूळ नष्ठ करून नवसमताधिष्ठीत संस्कृती निर्माण करणे.

१२. आपल्या माणसांचा अमानूष छळ पाहणे शक्य नसल्याने नेल्याच्या माळावरील ब्रिटिश छावणीत सवाद्य हजर होणारा निर्भिड पाठीराखा हा क्रांतिकारकांचा क्रांतिकारक फकिरा.

१३. ग्रामप्रतिष्टा आणि समाजहितार्थ करारी माणसांसाठी आत्मसर्पण करणारा धुरीन.

उपरोक्त सर्व गुण आणि सामर्थ्यशाली शक्ती म्हणजे 'फकिरा' फकिराच्या कर्तृत्वाला सलाम करताना वैशाली भालसिंग यांनी नोंदविले आहे की, 'फकिरा या कादंबरीचा नायक हा लोकनायक आहे'. फकिरा नावाचे एक वादळ वारणा खोऱ्यात निर्भिडपणे गबऱ्यावर स्वार होऊन भ्रमंती करत असल्यामुळेच प्रबोधनाच्या इतिहासाच्या, कर्तृत्वाच्या, औदार्याच्या मुद्रा उमटल्या आहेत. फकिरा नावाची वारणा खोऱ्यातील क्रांतिकारक एक त्यागी संस्कृती होती. कादंबरीचा नायक हा चळवळीचा नायक होणे दुर्मिळच असते. फकिराने सूड भावनेने वर्तन केले नाही. 'आब्रू खाऊन, उपाशी माणस जगत नसतात' हाच नैतिकतेचा आचरण सिद्धांत फकिराने मांडला आहे. समतोल न्यायभूमिका वारणा खोऱ्यातील फकिराने प्रत्येक संवेदनशील वाचकांना अंतर्मुख केले. ब्रिटिश आणि शोषक सत्तेविरूद्ध फकिरा नावाचे वादळ - चक्रीवादळच होते. अनुवंशीकरीत्या कुटुंब वत्सल आणि शत्रूंसाठी करारी स्वभावाचा. सत्यासाठी संघर्ष करणारा. अन्यायाविरूद्ध निर्भिडपणे लढणारा. क्रांतिकारकांचा बंडखोर क्रांतिकारक. सामाजिक समतेसाठी अष्टप्रहर झुंजणारा. अजस्त्र शक्तीचे प्रतिक, भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात निष्ठेने लढणारा देशभक्त. शुरवीरांचा आदर्श. मृत्यूचे भय न बाळगणारा धाडसी. डोंगरदऱ्यात राजासारखा वावरणारा. राष्ट्रभक्तीचा आदर्श मैत्रीसाठी त्याग करणारा त्यागी. स्त्रीया आणि दुबळ्यांचा कैवारी. गबऱ्या नावाच्या घोड्यावर स्वतःइतकेच प्रेम करणारा प्रसंगोपात बौद्धिक कौशल्याचा वापर करून शत्रूंना पराभुत करणारा. भौगोलिक संपूर्ण ज्ञान असणारा छत्रपती शिवाजी महाराजांनी आमच्या वंशजांना ही तलवार दिली आहे असे ठणकावून सांगून आपल्या ऐतिहासिक प्रेरणेविषयी श्रद्धायुक्त आदर ठेवणारा. दुबळ्यांच्या रक्षणार्थ शंकरपाटील भाकरी देण्यासाठी माळेवाडीच्या मठ लुटीनंतर समतेचे तत्त्व स्विकारून समान वाटणी करणारा समतावादी साक्षीदार.

महात्मा ज्योतिराव फुले, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज आणि कार्ल मार्क्सच्या समग्र परिवर्तनाच्या सिद्धांताची मांडणी अण्णा भाऊ साठे यांनी फकिरातून साधार चित्रित केली आहे. जोगणी ही धार्मिक दंतकथा ही केवळ आरंभाची पार्श्वभूमी आहे.

लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांचे नाव मराठी साहित्याच्या इतिहासात आवर्जून घ्यावे लागेल, कारण त्यांचे साहित्य अनेक अर्थांनी महत्त्वपूर्ण आहे. आपल्या कर्तृत्वातून समाजातील मानव जागा करुन त्याला वाचा देण्याचे कार्य अण्णाभाऊंनी केले. त्यामुळेच संपूर्ण महाराष्ट्रातच नाही तर देशात आणि जगात त्यांच्या साहित्याचा वाचक वर्ग तयार झाला आहे.

एका आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात अण्णाभाऊंच्या साहित्याचा इतक्या विविधांगी अभ्यास होतो ही अतिशय आनंदाची बाब आहे. प्रस्तुत ग्रंथात संपादित करण्यात आलेले सर्व लेख हे अभ्यासपूर्ण झालेले आहेत. या लेखांच्या परिशीलनातून नव्या पिढीच्या अभ्यासकांना निश्चितच फायदा होईल.

प्रा. डॉ. संजयकुमार करंदीकर
प्राध्यापक व प्रमुख मराठी विभाग
द. महाराजा सयाजीराव युनिव्हर्सिटी
ऑफ बरोडा, बडोदे, गुजरात

ISBN : 978-93-83672-77-6

Publisher
Arun B. Godam
Latur, Dist. Latur-413512
(Maharashtra, India)
Mob. [illegible]

Publisher
Shaurya Publication

www.rjournals.co.in

आखाडा
शिवाजी जवळगेकर

आखाडा

शिवाजी जवळगेकर

शब्दगाथा प्रकाशन, लातूर

लोकनेते विलासराव देशमुख साहेब यांच्या प्रेरणादायी पवित्र स्मृतीस

– शिवाजी जवळगेकर

अनुक्रम :

१. तुतारी / १
२. चलेजाव कुणाला म्हणणार? / २
३. आखाड्यात / ३
४. सुरी / ४
५. गरुड भरारी / ५
६. औकात / ६
७. अनुनय/ ७
८. डुबकी / ८
९. डांगोरा / ९
१०. टकरीतले रेडे / १०
११. नगारे वाजले तरी / ११
१२. मुखवटे घालून / १२
१३. इशारा / १३
१४. नवी वाट / १४
१५. नवं हत्यार / १५
१६. मनूचा मासा / १६
१७. दलालांचे दलाल / १७
१८. तूही एकदाचे / १८
१९. म्होरकेच मुके झालेत / १९
२०. बापू / २०
२१. दावण / २१
२२. बटीक / २२
२३. खरूज / २३
२४. प्रतिमा / २४
२५. गोतावळा / २५
२६. वळचण / २६
२७. पानझड / २७
२८. विद्यापीठ / २८
२९. प्रतिमोर्चा / २९
३०. योद्ध्यांना / ३०
३१. चावडी / ३१
३२. भाडोत्री विचारवंत / ३२
३३. आशीर्वादाने / ३३
३४. बिनपगारी / ३४
३५. डोमकावळा / ३५
३६. नव्या वारुळांची गर्दी / ३६
३७. फड / ३७
३८. चांगदेवी कोऱ्या पाट्या / ३८
३९. मेखा / ३९
४०. गांधीवादी पंचा / ४०
४१. चलेजाव / ४१
४२. कवी / ४२
४३. आताशा दंगलीचे / ४४
४४. अर्धगाबुळ्यांचे कळप / ४५
४५. साचे / ४६
४६. मोकाट / ४७
४७. प्रतिमा / ४८
४८. नव्या वाटा / ४९
४९. गनीम / ५०
५०. दलालांच्या शापाने / ५१
५१. गावात / ५२
५२. तंटामुक्ती / ५३
५३. पारायणे / ५४
५४. नाळ / ५५
५५. घोळ / ५६
५६. कीड / ५७
५७. ज्ञानाचा कुंभ / ५८
५८. कित्ता / ५९

[illegible] / ६०
[illegible] / ६१
[illegible] / ६२
[illegible] / ६३
[illegible] / ६४
[illegible] / ६५
[illegible] / ६६
[illegible] / ६७
[illegible] / ६८
[illegible] / ६९
[illegible] / ७०
[illegible] / ७१
[illegible] / ७२
[illegible] / ७३
[illegible] / ७४
[illegible] / ७५
[illegible] / ७६
[illegible] / ७७
[illegible] / ७८
[illegible] / ७९
[illegible] / ८०
[illegible] / ८१
[illegible] / ८२
[illegible] / ८३
[illegible] / ८४
[illegible] / ८५
[illegible] / ८६
[illegible] / ८७
[illegible] / ८८

८८. वारस / ८९
८९. मारेकरी / ९०
९०. गोडबोल्या / ९१
९१. त्यागाचा इतिहास / ९२
९२. वाळवी / ९३
९३. समाजवादी आखाडा / ९४
९४. उबळ / ९५
९५. उन्माद / ९६
९६. घोळात घोळ / ९७
९७. कारभारी / ९८
९८. अवकाळी / ९९
९९. खुर्चीला / १००
१००. फोडणी / १०१
१०१. कावळे / १०२
१०२. झेंड्यांच्या गर्दीने / १०३
१०३. वाद / १०४
१०४. गुंगारा/ १०५
१०५. कमळाने / १०६
१०६. पिंजरा / १०७
१०७. जॅकेट बदलणारे/ १०८
१०८. कट्यार / १०९
१०९. धडा / ११०
११०. कोलीत / १११
१११. आखाडा / ११२

परिचय / ११३

दास–उदास

सत्तेचे हे दास । दिसती उदास
गादीची आस । सोडवेना.

खांद्यांवर झेंडे । झेंड्याचीच काठी
बांधिल्या गाठी । पक्षासाठी.

त्यागाचे पोवाडे । जुन्यांचाच त्याग
कोणाचा राग । कोणावरी ?

झुकलेले माप । खादीची सावली
झुकली माऊली । त्यांच्यासाठी.

नाही पराभव । घराण्यात कधी
देवाचिया आधी । चरणी माथा.

बंडाचेच भूत । नीतीला वाळवी
नादान खेळवी । गावोगावी.

नाही पाठबळ । गावोगावी घाई
दिवाबत्ती नाही । घरातच.

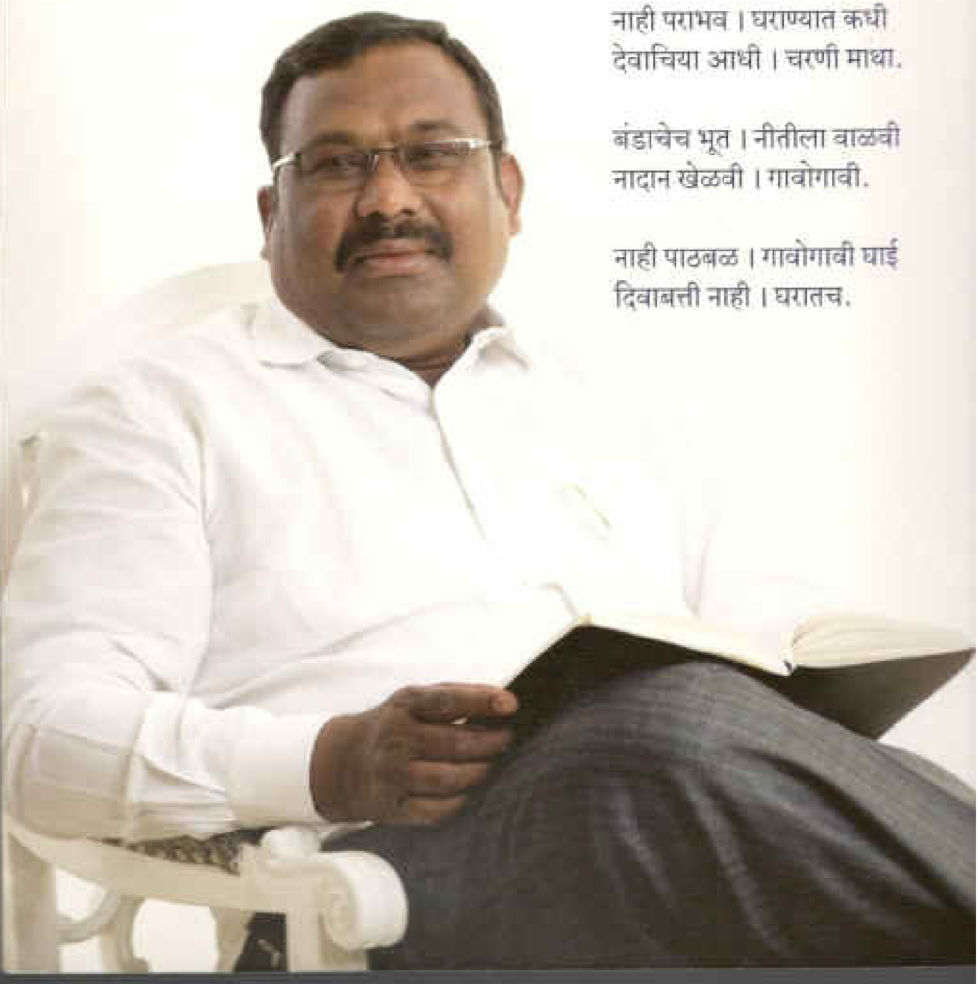

ISSN 2250-169X

International Registered & Recognized
Research Journal Related To Higher Education For All Subjects

VISION RESEARCH REVIEW

CHIEF EDITOR

DR. BALAJI KAMBLE

IMPACT FACTOR
2.0048

ISSN 2250-169X

International Registered & Recognized
Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

VISION
RESEARCH REVIEW

REFEREED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue - XIII, Vol. - V
Year-VII, BI-Annual(Half Yearly)
(June 2017 To Nov. 2017)

CHIEF EDITOR
Dr. Balaji G. Kamble
Research Guide & Head,
Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar College,
Latur, Dist. Latur. (M.S.)India.

SPECIAL EDITOR
Dr. E. Sivanagi Reddy
'Sthapathi'
Dept of Archaeology & Museums,
Hyderabad (A.P.)

EXECUTIVE EDITORS

Michael Strayss,
Director,
International Relation & Diplomacy,
Schiller International University,
Paris. (France)

Verena Blechinger Talcott
Director, Dept. of History
& Cultural Studies, University of Barlin.
Barlin. (Jemany)

Dr. Raja Reddy
Formar, Director, N.I.M.S.
Hyderabad (A.P.)&
World Famous Neurosurgeon

Bhujang R. Bobade
Director, Manuscript Dept.,
Deccan Archaeological and Cultural
Research Institute, Hyderabad. (A.P.)

Dr. Arjun Jadhav
Dept. of Egnlish,
Furgusion College,
Pune, Dist. Pune

Dr. Sarjerao Shinde
Principal,
B.K.D. College,
Chakur, Dist. Latur (M.S)

DEPUTY EDITORS

Dr. Ashok G. Chaskar
Head, Dept. of Egnlish,
S.P. College, Pune &
Dean, Faculty of Arts & Fine Arts, University of Pune, Dist. Pune.

Dr. M. Veeraprasad
Dept. of Political Science,
S.K. University,
Anantpur, Dist. Anantpur (A.P.)

Dr. V. S. Kanwate
Principal, Nagnath College,
Aundha (N), Dist. Hingoli(M.S.)

Dr. Omshiva V. Ligade
Head, Dept. of History
Shivjagruti College, Nalegaon,
Dist. Latur. (M.S.)

Dr. Balaji S. Bhure
Dept. of Hindi,
Shivjagruti College, Nalegaon.
Dist. Latur.(M.S.)

Prashant Mothe
Dept. of English, Aadarsh College,
Omerga, Dist. Osmanabad. (M.S.)

CO - EDITORS

Dr. Allabaksha Jamadar
Chairman, BOS,Hindi, SRTMUN &
Head, Dept. of Hindi,
B.K.D. College,
Chakur, Dist. Latur (M.S.)

Dr. Murlidhar Lahade
Dept. of Hindi,
Janvikas Mahavidyalaya,
Bansarola, Dist. Beed.(M.S.)

Dr. S.B. Wadekar
Sharadchandra Arts, Com., & Sci. College,
Naigaon (Bz), Dist. Nanded. (M.S.)

Dr. Shivaji Vaidhya
Dept. of Hindi,
B. Raghunath College,
Parbhani, Dist. Parbhani (M.S.)

Editorial Office :
'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 -241913
9423346913 / 7276301000
9637935252 / 9503814000

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com

Published By :
Jyotichandra Publication
Latur, Dist. Latur - 413531. (M.S.)

Price : ₹ 200/-

Issue : XIII, Vol. V
VISION RESEARCH REVIEW
IMPACT FACTOR 2. 0048
ISSN 2250-169X
June 2017 To Nov. 2017

INDEX

Sr. No.	Title of Research Paper	Author(s)	Page No.
1	The Role of The Listening Skill In Effective Communication	Dr. Purushottam Deshmukh	1
2	The Different Perspectives of Employees Job Satisfaction - Need of The Hour	K. G. Waghmare	8
3	Screening of Proteus Species From Urine And Its Antibiogram	Dr. Arusha Nandimath	17
4	Fractals : A Geometry of Nature	Dr. Anil Madhaorao Metkar	23
5	Usage-E- Resources At Granted College Libraries At Jalna District Affiliated To Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University Aurangabad (Ms)	Manisha S. Sutar (Nawathe)	30
6	निजामकालीन आर्य समाजाची चळवळ	डॉ. बी. एस. लासूरे	40
7	अमरावती शहराच्या लोकसंख्या घनतेतील अभिक्षेत्रीय व कालिक बदल	डॉ. दिनेशकुमार सिनगर	45
8	मराठी कादंबरीचे चित्रपट माध्यमातरं स्वरुप आणि विशेष	डॉ. शिवाजी जवळगेकर	54
9	महात्मा गांधी यांच्या आर्थिक विचाराचा मागोवा	डॉ. एस. व्ही. शेटे	60

Issue : XIII, Vol. V
VISION RESEARCH REVIEW
IMPACT FACTOR 2.0048
ISSN 2250-169X
June 2017 To Nov. 2017

8

मराठी कादंबरीचे चित्रपट माध्यमातरं स्वरुप आणि विशेष

डॉ. शिवाजी जवंळगेकर
मराठी विभाग प्रमुख,
दयानंद कला महाविद्यालय,
लातूर, जि. लातूर

Research Paper - Marathi

प्रास्ताविक :

साहित्याचे माध्यमांतर हे अभ्यासकांसाठी आव्हानच असते. एका कलाकृतीचे दुसऱ्या वाङ्मय प्रकारात आशयनिष्ठ राहून, सर्व संदर्भासह, तांत्रिकता पूर्ण करून वाचकांना आवडेल असे सुबोध प्रतिरूप तयार करणे कठीणच असते. कारण माध्यमांतर ही एक कलाही आहे आणि शास्त्रही आहे. कालोघात विकसित झालेल्या ज्ञानशाखा आणि स्वतंत्र अशा अभ्यास शाखांमुळेच सामाजिक शास्त्रांच्या मुख्य आणि उपशाखांचा जसा विकास झाला आहे तशाच पद्धतीने वैश्विक पातळीवरील साहित्य विश्वात काळानुरूप बदलत्या जीवनशैली प्रमाणे एका वाङ्मय प्रकाराचे दुसऱ्या वाङ्मय माध्यमातरं मोठ्या प्रमाणात होत आहे. बदलत्या समाजमनाचे आणि अभिरूचीचे चित्रण सप्रमाण झाले आहेत. वैश्विक पातळीवर माणूस केंद्री साहित्य आणि आभासात्मक साहित्य असा विचार करण्यात आला आहे. मुळलेखक, निर्मिती, कलाकृती, कालखंड कलाकृतीतील चित्रित विषय, अभ्यासक आणि समाजमनावर झालेले परिणाम हे कलाकृती निवडताना काही निकष मोजले जातात. एका प्रतिभासंपन्न कलावंताने तर्काधिष्ठित तयार केलेली प्रतिसृष्ठी आणि तिचे परिणाम असा विचार करण्याची पद्धत रूढ आहे. मुळ कलाकृतीचे अन्य वाङ्मय प्रकारात किंवा माध्यमात बदल कसे होतात ? का केले जातात ? माध्यमातंरामुळे

हेतूपूर्तता पूर्ण होते का ? माध्यमातर झाल्यामुळे मुळकलाकृतीतील आशयाला बाधा पोचते की नाही ? जसेच्या तसे माध्यमातर होऊ शकते का ? असे अनेक प्रश्न अभ्यासकासमोर उपस्थित होऊ शकतात.

कोणतेही अभ्यासक आपल्या अभिरूची प्रमाणेच वाङ्मय प्रकारानंतर कलावंत आणि कलाकृतीची निवड करतात. मराठी भाषेतील कादंबरी हा वाङ्मय प्रकार आरंभापासूनच सर्वच वयातील वाचकांना भूरळ घालणारा वाङ्मय प्रकार असल्यामुळे चर्चेचा, चिंतनाचा आणि वादाचाही आहेच. कादंबरीचे चित्रपटात माध्यमातर करताना खूपच बदल होत असतात. मुळ मराठी कादंबरीकारांची कादंबरी, लेखनाचा कलाखंड, कादंबरीतील चित्रित विषय, वाचकांना प्रभावित करणारे व्यक्तिचित्रणे, भाषिक प्रयोग शिलता, कादंबरीतील सामाजिक, राजकीय, धार्मिक, ऐतिहासिक, प्रादेशिक, स्थळवर्णन, प्रसंग आणि घटनाचा क्रम, कथानकाचा केंद्रबिंदू वाचल की नायिका आणि निर्मात्याचा दृष्टीकोन हे उपरोक्त सर्व संदर्भ कादंबरीकार लेखन करताना आपल्या गरजेनुसार मांडणी करतात म्हणूनच कादंबरीचे अन्य वाङ्मय प्रकारात माध्यमातर करताना अनेक अडचणी येऊ शकतात कादंबरीकार लेखन का करतो ? वाचका वाचन करताना हे जसे प्रकृतीनुसार असते तसेच कादंबरीचे चित्रपटात माध्यमातर करताना मुळ कादंबरीचे कथानक आणि चित्रपट निर्मिती प्रक्रियेप्रमाणे मुळ आशयाला बाधा न पोचता चित्रपटाच्या तांत्रिक चौकटीत बसवताना, नट, दिग्दर्शक, तंत्रज्ञ आणि निर्मात्यांच्या कल्पनेप्रमाणे बदल होतच असतात. मुळ कादंबरी वाचन आणि चित्रपट पाहताना आपण मराठी कादंबरी वाचकांचे सामान्य प्रेक्षकांत आणि रसज्ञ प्रेक्षकांत कधी रूपांतर झाले ते कळतही नसते हे माध्यमातर सर्वोकृष्ट असते. त्यासाठी कादंबरीकारांपेक्षाही खूपच उच्च स्तरीय प्रतिभाशक्ती, कल्पनाशक्तीचे प्रयोग, समयसूचकता, वाद्यसंस्कृतीचा मुळ आणि बदलांचा अभ्यास, वस्त्रसंस्कृतीचा प्रदेशनिहाय अभ्यास, ताल, लय आणि गंध संवेदनाचा अभ्यास असेल तरच कादंबरीवर आधारित बहुचर्चित चित्रपट तयार होऊ शकतो.

मुलत:ह ज्या कलाकृतीचे माध्यमातर होणार आहे. त्या कलाकृतीत समर्थ आशयद्रव्य, नाट्यमयता, संघर्षात्मकता, त्या आशयाच्या बलास्थानावर चित्रपटाची इमारत उभी राहते. मुळ कथांनकाच्या सामर्थ्यावरच बदलते कथानक अवलंबुन असते. प्रसंगाची, घटनाची चढत्या श्रेणीने मांडणी करावी लागते.

कादंबरीतील आशयद्रव्य सामर्थ्यामध्ये कथानकानुकूल आणि नायक - नायिकेच्या

प्रकृतीप्रमाणे संघर्षाची बीजे कथानकात असली पाहिजेत तरच स्थळ आणि काळ महात्म्याची तर्कसंगत मांडणी करणे अपरिहार्यच असते अन्यथा विसंगतीतून विसंवादाची बीजे रूजतात. प्रतिमासंपन्न कादंबरीकार आणि प्रतिमासंपन्न निर्माता हे कालसूचक मांडणी करणारे असतील तरच त्या कादंबरीतुन चित्रपटात बहुदृश्यात्मकता मांडली जाऊ शकते. उत्तम चित्रपटाचे हे एक सामर्थ्यस्थानच असते. कादंबरीचे नाट्यरूपांतर करण्याऐवजी चित्रपटरूपांतर करणे सोपे असते. चित्रपटात असंख्य प्रसंग घटना, दृश्य, स्थिरचित्र, चलचित्रे, दाखविणे शक्य असते. नाटकात शक्य नसते. मर्यादितता पाळावीच लागते नाटकास भूमिकानिष्ठ लेखक आपल्या कलाकृतीतून तत्वज्ञानात्मक / प्रश्नकेंद्री / प्रबोधनात्मक / अस्मिता केंद्री / देशभक्तीची मांडणी करतो म्हणूनच वाचकांमार्फत समाजात भूमिका प्रचार - प्रसारात राहते. मुल्यव्यवस्था अथवा मूल्यात्मक मांडणी करणारे कथानक आणि चित्रपटातील दृश्यांद्वारे मूल्यात्मक संस्कार करणारी भूमिका असेल तरच मूल्यात्मक संस्कार परंपरा निर्माण केली जाऊ शकते. मुळ कलाकृतीतीला कथानक आणि वर्तमानकालीन संदर्भाद्वारे वर्तमान वास्तव मांडणी करणारा चित्रपटच रसिक प्रेक्षकांना आवडतो मुळ कथानक अधिक चित्रपट निर्मात्याच्या दृष्टिकोन अधिक दृष्टीकोन कथानकानुकुल पात्रांची निर्मिती, प्रसंग - घटनांद्वारे केलेली कलात्मक मांडणीच अंतिम उद्दिष्ट पूर्तीपर्यंत पोचू शकते कोणत्याही कलाकृतीमध्ये किंवा चित्रपटात कलात्मक शेवट दाखविता आला पाहिजे.

मुळ कलाकृतीला कथानक, चित्रपट निर्मितीसाठीचे कथानक, पटकथा लेखन, पटकथालेखन संवाद नायक - नायिका आणि इतर पात्रांचा अभिनय, स्थळ - काळ दृश्यचित्रण, प्रसंगानुरूप व घटनां रूप संवादलेखन, छायाचित्रण, दिग्दर्शक, तंत्रज्ञ, गायक, सगीतकार आणि वितरक या उपरोक्त घटकांच्या सामुहिक योगदानावरच चित्रपटाची निर्मिती चित्रपटाची लोकप्रियता आणि यश अवलंबून असते. समाजातील प्रतिक्रियांची निर्मिड आणि भूमिका म्हणजेच चित्रपटाचा भाषा असते. पात्रनिहाय, प्रसंगानुरूप, घटनांनुरूप भाषा कार्यरत असते. भाषेतूनच चित्रपटाचे सामर्थ्य आणि मर्यादा स्पष्ट होतात. मराठी कादंबरीवर आधारित चित्रपटाने कलाकृतीची, कथानकाची लेखकाची आणि काळाचीही ऊंची वाढविली. सानेगुरुजी लिखित, 'श्यामची आई', व्यंकटेश माडगुळकर लिखित 'बनगरवाडी', अरूण साधू लिखित 'सिंहासन' नटरंग रमेश इंगळे लिखित 'निशाना डावा अंगठा' आणि सर्वच मराठी कादंबरीवर आधारीत सामाजिक आशयप्रधान, राजकीय कथनात्मक, आर्थिक विषमतेवर आधारित, धार्मिक संदर्भावर आधारित, भाषिक अथवा

प्रांतिक अस्मितेवर आधारित पथनाट्य, वगनाट्य, नाटक, चित्रपट आणि चित्रपट मालिकांमधून प्रत्येक कलावंत आणि निर्माता माणूसकेंद्री निर्मिती करतोच त्यासाठीच निर्माता चित्रपट निर्मितीसाठीचे सर्व घटक संयमी कौशल्याने चित्रित करून घटक समाजासाठीच संदेश देण्याचा प्रयत्न केला जातो. काही अभिरूची हीन चित्रपटही असतात.

चित्रपट हे दृकश्राव्य माध्यम असल्यामुळे प्रेक्षकांवर तात्काळ परिणाम होऊ शकतो. चित्रपटात दाखविलेल्या दृश्यांमुळे समाजमनावर सकारात्मक किंवा नकारात्मक परिणाम होऊ शकतो. सामाजिक, धार्मिक किंवा जातीय, पंथीय कलह निर्माण होऊ शकतात. म्हणूनच चित्रपट निर्मात्यांची जबाबदारी खूपच मोठी असते. चित्रपटाचा कलात्मक शेवट दाखविता आला पाहिजे. मुळ कादंबरीच्या कथानकांत नसलेले अनेक प्रसंग घटक संवाद कथानकाचा दर्जा उंचाविणारे आणि चित्रपट कलात्मक करणारे अत्यंत प्रभावी, कथाशयपूरक, पात्रांचा प्रभाव वाढविणारे, चित्रपटाचा दर्जा खाली घसरू न देणारे, काव्यात्मक आणि प्रेक्षकांना खिळवून ठेवणारेच असले पाहिजेत. कादंबरी एकावेळी एकच व्यक्ती वाचन करू शकतो परंतु चित्रपट एकावेळी असंख्य प्रेक्षक पाहू शकतात. म्हणूनच चित्रपटाची परिणाम कारकता वाढविण्यासाठी दिग्दर्शकाला नवनवे प्रयोग करणे अनिवार्य असते. प्रत्येक नवीन चित्रपटात प्रयोगतंत्राचा वापर करण्यात येतो. प्रेक्षकाभिरूची जोपासणारी मांडणी करणे क्रमप्राप्त असते. कादंबरीत लेखक वाचकाभिरूचीसाठी कादंबरी लेखन करत नसतात. मुळ कादंबरीतील मांडणी ही एक प्रतिभासपन्न कलांवताची स्वतंत्र वास्तव किंवा काल्पनिक निर्मिता असते. चित्रपटात मात्र वास्तवाभास निर्माण करणारे कौशल्य पणाला लावून चित्रपट तयार केले जातात. कादंबरी वाचकांचा वर्ग वेगळा आणि चित्रपट प्रेक्षकांचे वर्ग वेगळे म्हणूनच निर्मात्यास प्रेक्षकाभिरूची आणि मूल्यात्मक संस्कार अशा दोन्ही बाजूचा स्वतंत्रपणे विचार करणे गरजेचे असते कोणत्याही उत्तम चित्रपटात नवरसांचा वापर करणे निशिध नसते. परंतु रंजनप्रधान चित्रपट कथात्मक उंची गाठू शकतीलच असे नाही. रंजनातून प्रबोधन करणारे काही चित्रपट कलात्मक उंची गाठलेले आहेत. उदा. श्यामची आई, पिंजरा, उंबरठा, वजीर, फकिरा, नटरंग, वैजयंता, टिळा लावते मी रक्ताचा, डोगरची मैना, वारणेचा वाघ, मुरळी मल्हारीरायाची, अशी ही साताऱ्याची तऱ्हा बनगरवाडी, पांगिरा, निवडूंग इत्यादी.

कादंबरीतील वास्तवदृश्य जसेच्या तसे दाखविणे शक्य नसल्यामुळे बदला केले जातात. कृष्णधवल चित्रपट पाहणारे प्रेक्षक, त्यांची अभिरूची, दर्जा, कलासुसंगतता

शोधणारी वृत्त वेगळा होती. चित्रपट निर्मितीचे तंत्र बदलले आहे. नवीनपिढीचे संशोधन, तंत्रात्मक जाण, चित्रपटग्रहाची नवीनरचना, चित्रिकरणाची नवीसाधने, कमालीची कल्पकला, संगीतातील बदलाचे वारे, नवे गीतकार, नवेप्रयोगशील गायक आणि वितरणाचे कौशल्यपूर्ण तंत्र या घटकांमुळे नागर आणि ग्रामीण भागातील घराघरापर्यंत चित्रपट पाहणाऱ्यांची संख्यात्मक वृद्धी झाली आहे. म्हणूनच अस्सल ग्रामीण कथानकांवर आधारीत कादंबरीचे रूपांतर चित्रपटात करताना प्रतिभाशाली, कल्पक, मेहनती निर्माते, धक्कातंत्राचा वापर करून प्रेक्षकांना खिळवून ठेवतात. दिग्दर्शक चित्रपटाच्या कथानक, गीत किंवा दृश्यांच्या माध्यमातून प्रेक्षकांमध्ये प्रश्नांची पेरणी करतो पण उत्तरे मात्र तो देत नाही. प्रेक्षकांनीच संदर्भा आधारे, तर्काधिष्ठित प्रश्नांची उत्तरे शोधायची असतात. आपापल्या आकलना प्रमाणे व जाणिवे प्रमाणे कादंबरीतील लेखकाचे निवेदन, कधी संवाद प्रसंग, घटना दृश्यमाध्यमातून तर कधी पात्रांच्या शैलीतून ओघवता पाहिजे. कादंबरीकार आणि दिग्दर्शक कलाकृतीतून समाजोपयुक्त संदेश सामाजिक मूल्य असलेल्या संदेश देता आले पाहिजे. कादंबरी वाचका कमी पण चित्रपटाचे प्रेक्षक संख्यात्मक दृष्या लक्षावधी असतात. त्यामुळे सर्वानाच या माध्यमातराची निवड वाटते. उदा. अजित दळवी, चंद्रकांत कुलकर्णी, चेतन दातार, अभिजित झुंजारराव, नागराज मंजुळे या नव्यापिढीतील अभ्यासकांनी मराठी कथा / कादंबरी / नाटक या वाङ्मय प्रकारांचे माध्यमातर करून मराठी भाषिक प्रेक्षकांना आकर्षित केले असून आत्मचिंतनास भाग पाडले आहे.

मराठी कादंबरी वाचन परंपरा ही जूनी आहे. धार्मिक ग्रंथवाचन ते धार्मिक चित्रपटाचा प्रेक्षक कालोघात जुन्या काळातील प्र. के. अत्रे यांच्यापासून ते आजच्या प्रतिभासंपन्न नव्या पिढीचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या मंडळींनी आपले सर्वस्व पणाला लावून चित्रपटास प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली आहे. वामन केंद्रे, वामन तावडे, राजकुमार तांगडे, अभिजीत झुंजारराव यांच्यासारख्या हरहुन्नरी कलावंतांनी नाटक आणि चित्रपट असा भेद न करता प्रेक्षकाभिरूची विकसित केली आहे. कादंबरीत जसे सर्वच घटक समप्रमाणात मिश्रित झाले तरच वाचनीयता प्राप्त होते. अगदी तसेच चित्रपटातही नट, दिग्दर्शक, तंत्रज्ञ, संवाद लेखक, पटकथा लेखक, प्रकाश योजक, निर्माता आणि वितरक हे सर्वच घटक कादंबरीचे रूपांतर चित्रपटात होताना सर्वच घटकांचे योगदान महत्त्वाचे असते. उपरोक्त घटकांपैकी एखादाही घटक कमकुवत असेल तर चित्रपटाची निर्मिती शुन्यावत होते. अर्थात सामुहिक प्रयोग असतो. माध्यमांतर कलासाधकास जी. ए. कुलकर्णी

IMPACT FACTOR
2. 0048
ISSN 2250-169X
June 2017 To Nov. 2017

यांच्या अनेक कथांवर नाटक झाली आहेत. ह. मो. मराठे, चि. म. खानोलकर यांच्या कलाकृतीवरचे माध्यमातर संदर्भीयच आहे.

मराठी भाषेतील अनेक आत्मकथनांवर / आत्मचरित्रावर अजोड चित्रपट तयार झाले आहेत. सिंधु ताईंच्यां आत्मचरित्रावर चित्रपट आला गाजलाही. डॉ. प्रकाश आमटे लिखित प्रकाशवाटा चित्रपट आला आणि ऐतिहासिक नोंदही केली. रा. र. बोराडे लिखित आमदार सौभाग्य वतीचे माध्यमातर झाले. महाराष्ट्रातील राजकारणावर स्वतंत्र चित्रपट येणे गरजेचे आहे. मुळ बारामतीवर स्वतंत्र चित्रपट तयार होऊ शकतो. राजकारणातील चाणक्य नितीवाले आणि राजकारणातील फसलेले हे प्रेक्षकांना नक्कीच आवडेल. मराठी कथेचे, कादंबरीचे, नाटकाचे, चरित्र - आत्मचरित्राचे माध्यमातर झालेच आहे. होत राहणारच आहे. राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर जाईल असे विषय म्हणजे दलाई लामांचे चरित्र, डॉ. नेल्सन मंडेलाचे चरित्र, महात्मा गांधीचे चरित्र, महात्मा फुले आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरावर नव्याने चित्रपट येण्याची गरज आहे.

मराठी भाषिक रसिक आणि रसिक प्रेक्षक हे सतत नव्या गायकीच्या शोधात नव्या चित्रकाराच्या प्रतिक्षेत नव्या गीतकारांचा शोध घेत आहेत. नवा संगीतकार सापडत नाही. नवीन नट अभिनयातच आडकतो. नवीन कादंबरीकार विषयांच्या शोधात भ्रमंतीतच आहेत. नव नाटककारास जून्या नव्याच्या वाटा संभ्रमावस्था निर्माण करताहेत. म्हणूनच रसिकाभिमूख मैफील आणि आत्मचिंतनातून नवसमाज निर्मिती करणारा चित्रपटाच्या शोधात प्रत्येक मराठी चित्रपटाचा पडदा उघडतो आणि प्रेक्षक आत्मानंदी टाळी मिळेल म्हणून प्रतिक्षेत असतात. वाटा रूळत जातात. नट कपडे उतरवतात आणि प्रेक्षक तिकिटे फेकूण देतात. नव्या कादंबरीकारांच्या बहुचर्चित कादंबरीवरचा मराठी चित्रपट सूवर्ण कमळ मिळवून, जागतिक चित्रपट स्पर्धेला जाईल त्या दिवसासाठी सर्व कलावंताना मानाचा मुजरा.

समग्र
अण्णा भाऊ साठे

संपादक
डॉ. अमर कांबळे
शोभा चाळके

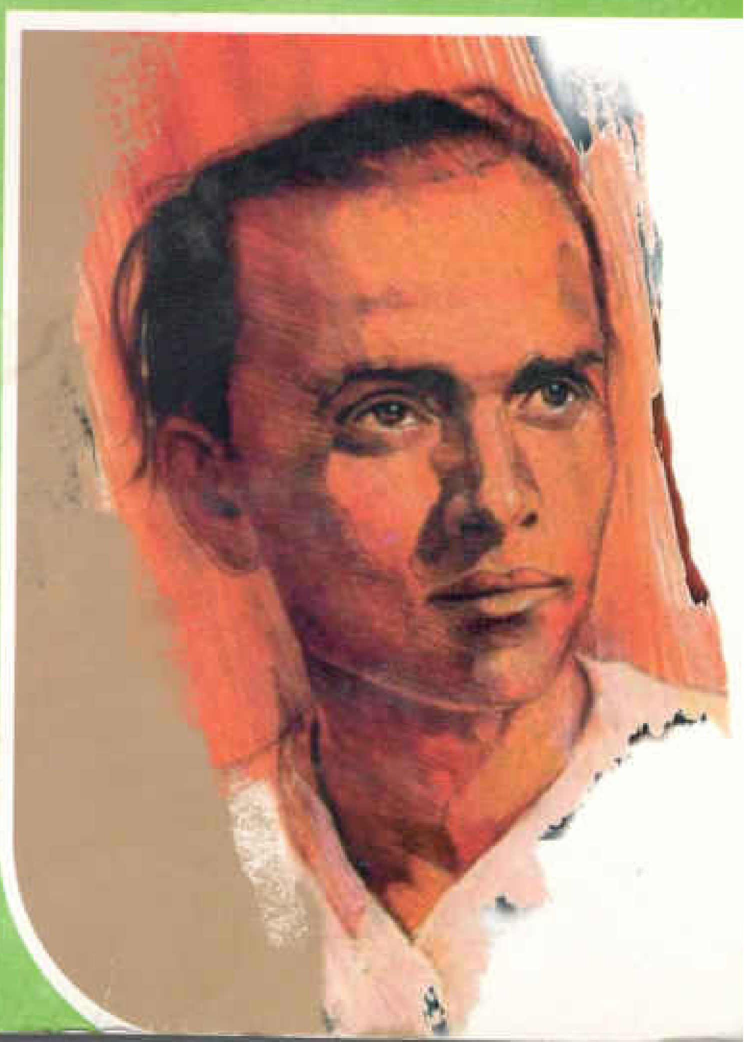

समग्र अण्णा भाऊ साठे
संपादक
प्रा. डॉ. अमर कांबळे
शोभा चाळके-म्हमाने

Samgra Anna Bhau Sathe
Prof. Dr. Amar Kamble
Shobha Chalke-Mhamane

मार्गदर्शक
अॅड. चिमणभाऊ डांगे
श्री. विठ्ठलराव मुसाई
प्राचार्या डॉ. योजना जुगळे
प्रा. एकनाथ पाटील

प्रकाशक
अनिल म्हमाने
संचालक
निर्मिती संवाद प्रॉ. प्रा. लि.
८७३, क/२, सी वॉर्ड, सिद्धीश्री प्लाझा,
राजाराम रोड, कोल्हापूर - ४१६००२
मो. ९८९०५५४३४०
anilnirmiti@gmail.com

प्रथमावृत्ती	: १ ऑगस्ट २०१७
मुखपृष्ठ	: गंगाधर म्हमाने
मांडणी	: भारतभूषण नरंदेकर
मुद्रीतशोधक	: प्रा. सुहास इनामदार
मुद्रक	: मिरर ऑफसेट, कोल्हापूर

ISBN : 978-93-82028-68-0

किंमत : रु. २५०/-

६. अण्णा भाऊंचा 'बरबांद्या कंजारी' एक सम्यक आकलन / ६३
डॉ. संजय कांबळे, बेळगाव (कर्नाटक)

७. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथेतील जीवन संघर्ष / ७३
प्रा. डॉ. आर. डी. कांबळे, कोवाड (कोल्हापूर)

८. जग बदल घालूनी घाव / ८०
मेघा इथापे-मेमाने, शिंदेवाडी (सातारा)

९. भारतीय संविधानिक मूल्ये आणि अण्णा भाऊ साठे यांचे साहित्य / ८३
डॉ. गिरीश मोरे, रुकडी (कोल्हापूर)

१०. अण्णा भाऊ साठे आणि मुस्लीम समाज / ९७
डॉ. राजेखान शानेदिवान, कोल्हापूर

११. अण्णा भाऊ साठेंचे चळवळीतील योगदान / १०६
प्रा. डॉ. शिवाजीराव पाटील, कोवाड (कोल्हापूर)

१२. क्रांतिकारी फकिरा आणि अण्णा भाऊ साठे / १११
डॉ. शिवाजीराव जवळगेकर, लातूर

१३. सीमावासीयांच्या हृदयातील खंत
लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे यांची मैना अजूनही गावाकडेच / ११६
डॉ. सरिता निंगाप्पा मोटराचे, मजगाव (कर्नाटक)

१४. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्याची लोकप्रियता / १२०
डॉ. सविता व्हटकर, भोगावती (कोल्हापूर)

१५. सत्तू भोसले आणि अण्णा भाऊ साठे / १२४
प्रा. डॉ. अमोल शिंदे, लातूर

क्रांतिकारी फकिरा आणि अण्णा भाऊ साठे

डॉ. शिवाजीराव जवळगेकर, लातूर

कोणताही लेखक समाज हितार्थ मूल्यात्मक मांडणी करणाऱ्या कलाकृतीमधूनच संपूर्ण जीवन निष्ठांसह व्यक्त होतो. काळा, मूल्यात्मक पडझड आणि न्यायात्मक प्रवृत्ती या त्रिसुत्रीत प्रश्नांची मांडणी करणारा लेखक हा केवळ लेखक असत नाही, तो परिस्थितीवर भाष्य करणारा विचारवंतही असतो. प्रागैतिक विचार प्रणालीच्या मुशीतून जन्मास आलेल्या शतकातील विचारवंत लेखकांपैकी एक म्हणजे अण्णा भाऊ साठे होय. जीवनभर समाजहितार्थ मूल्यांची जपणूक, मूल्यसंवर्धनासाठी किंमत मोजून मूल्यांचे रक्षण करण्याची तयारी, मूल्यात्मक जाणिवा प्रगल्भ करण्यासाठीच आपल्या कलाकृतीतून, विशिष्ठ भूमिका घेवून लेखन करणे, वैश्विक मानवी मूल्येच राष्ट्रहितार्थ हितकारक असतात हे ओळखून वारणा खोरे ते वैश्विक नातेसंबंध निर्माण करणारे लेखक अण्णा भाऊंनी मृत्यूकडून जीवनाकडे असा द्रष्टा प्रवास केल्यामुळेच अजोड कलाकृतींचे निर्माते ठरले.

अण्णा भाऊ साठे हे क्रांतिकारकांच्या जन्मभूमीत जन्मास आलेले क्रांतिकारी राष्ट्रभक्त. माणूस म्हणून संवेदनशील, मानवतावादी, विज्ञाननिष्ठ, सत्यवादी, शोषणाविरोधी लढणारे, बंडखोर समतावादी. न्यायनिष्ठ प्रेरणादायी

महात्मा ज्योतिराव फुले, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज आणि कार्ल मार्क्सच्या यांच्या समग्र परिवर्तनाच्या सिध्दांताची मांडणी अण्णा भाऊ साठे यांनी फकिरातून साधार चित्रित केली आहे. जोगणी ही धार्मिक दंतकथा ही केवळ आरंभीची पार्श्वभूमी आहे. लेखकाचे संपूर्ण सामर्थ्य कादंबरीच्या उत्तरार्धातच आहे.

संदर्भ

१. अण्णा भाऊ साठे : फकिरा, सुरेश एजन्सी, पुणे ०२ कैफियत
२. डॉ. बाबुराव गुरव : अण्णा भाऊ साठे समाजविचार आणि साहित्य
३. डॉ. एकनाथ पगार : लोकशाहीर तथा लोकलेखक अण्णा भाऊ साठे संदर्भ ग्रंथ, संपा : आसाराम गायकवाड
४. वैशाली भालसिंग : अक्षरवैदर्भ, जून २००१
५. डॉ. श्रीराम गुंदेकर : शाहीर अण्णा भाऊ साठे, संपा. प्रा. नागोराव कुंभार, प्रबोधन प्रकाशन, लातूर

***

ही पृथ्वी शेषाच्या मस्तकावर तरली नसून ती दलितांच्या, शोषितांच्या, कामगारांच्या तळहातावर तरली आहे.

अण्णा भाऊ साठे

लोकशाहीर, सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे हे मराठी साहित्याला बहुमोल योगदान देणारे साहित्यिक आहेत. त्यांचे साहित्य मानवी समाजाला जगण्याची नवी प्रेरणा देते. साहित्य हे समाजपरिवर्तनाचे माध्यम आहे. यावर अण्णा भाऊ साठे यांची धारणा होती. त्यांच्या लेखणीच्या केंद्रस्थानी माणूस आहे. माणुसकी हे सर्वश्रेष्ठ मूल्य अण्णा भाऊ समाज आणि साहित्यात रुजवू पाहत होते. त्यांच्या लेखणीने, साहित्याने संस्कृती व संस्काराची पोकळ भाषा केली नाही. त्यांचे जीवन ज्या समाज वास्तवाचे प्रतिबिंब होते. त्या समाज बांधवांचे, दु:खितांचे, शोषितांचे जगणे अण्णा भाऊंच्या साहित्याच्या केंद्रस्थानी राहिलेले आहे. वंचित, उपेक्षित जगण्याला न्याय देण्याचे, शोषण व्यवस्थेविरुध्द संघर्षशील बनविणारे क्रांतीकारी नायक-नायिका अण्णा भाऊंच्या साहित्याच्या मध्यवर्ती आहेत. संघर्ष हा अण्णा भाऊंच्या साहित्याचा स्थायीभाव आहे. त्यांचे साहित्य शोषणमुक्त, विषमतामुक्त मानवतेच्या चळवळीचे मुखपत्र आहे. मराठी साहित्यात जगण्यासाठी लढणारे, स्वाभिमानाने जगणारे शोषण आणि विषमतेविरुद्ध बंड करून उठणारी माणसे साहित्यात मांडून साहित्य समृद्ध करणारे अण्णा भाऊ साठे विसाव्या शतकातील श्रेष्ठ साहित्यिक ठरतात.

किंमत : रु. २५०/-

साहित्य
ISBN : 978-93-82029-66-0

संवाद प्रकाशन प्रा. लि.
८३१, ब/२, सी वॉर्ड, शिरोळी प्लाझा, राजाराम रोड, कोल्हापूर-४१६००२
मो. ९८९०५५५४४०

ISSN No: 2249-894X

Impact Factor: 5.2331(UIF)

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

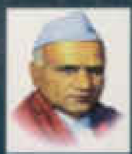
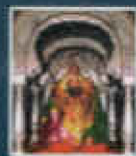

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित
तुळजाभवानी महाविद्यालय, तुळजापूर,
जि.उस्मानाबाद (महाराष्ट्र)

मराठी साहित्य: प्रकारांतर व माध्यमांतर

प्रमुख संपादक,
प्रा.डॉ. शिवाजीराव देशमुख
मराठी विभाग प्रमुख

संपादकीय अध्यक्ष,
प्राचार्य डॉ.जयसिंगराव देशमुख
तुळजाभवानी महाविद्यालय, तुळजापूर

प्रकाशक व संपादकीय अध्यक्ष :

प्राचार्य डॉ.जयसिंगराव देशमुख

तुळजाभवानी महाविद्यालय,तुळजापूर

विवेकानंद नगर पापनाश रोड,

तुळजापूर,जि.उस्मानाबाद

भ्रमणध्वनी :९४२३२६९८३२,कार्यालय संपर्क :०२४७१/२४२०२९

Email – tmtartscom@gmail.com

प्रमुख संपादक :

प्रा. डॉ. शिवाजीराव देशमुख

मराठी विभाग प्रमुख,

तुळजाभवानी महाविद्यालय,तुळजापूर

भ्रमणध्वनी :९४२३०६७२८०

email –drprofsmdeshmukh@gmail.com ?

ISSN: 2249-894X Impact Fators : 5.2337

प्रथम आवृत्ती:

दिनांक : २२ सप्टेंबर २०१७

मुद्रक : लक्ष्मी बुक पब्लिकेशन्स,

रविवार पेठ, सोलापूर

संपर्क क्र. ०२१७–२३७२०१०

टाईपरायटर्स : अक्षरजुळणी, मांडणी

लक्ष्मी बुक पब्लिकेशन्स,

मुखपृष्ठ व आतील छायाचित्रे

लक्ष्मी बुक पब्लिकेशन्स,

या अंकातील संशोधकीय लेखातून व्यक्त झालेल्या विचारांशी, लेखकाच्या मतांशी प्रकाशक,संपादक आणि संपादन समिती सहमत असेलच असे नाही.

अंकाचे स्वागतमूल्य – रु.३००/

International Online Multidisciplinary Journal

Review of Research

Save Tree. Save Paper. Save World

ISSN NO:- 2249-894X

Impact Factor : 5.2331(UIF)

Sr. No	Title And Name Of The Author (S)	Page No
1	*मध्ययुगीन साहित्यः प्रकारान्तर व माध्यमान्तर* *डॉ.विद्यासागर पाटंगणकर*	1
2	साहित्यकृतींचे प्रकारांतर : एक संकल्पनात्मक विचार *डॉ. शिवाजीराव देशमुख*	4
3	साहित्यकृतीचे माध्यमांतर:संकल्पना आणि स्वरूप प्रा.राजेंद्र थोरात	9
4	साहित्यकृतीच्या माध्यमांतराचे स्वरूप व माध्यमांतर प्रक्रिया डॉ. सौ. जयदेवी पवार	13
5	साहित्यकृतीचे माध्यमांतर: आशय व अभिव्यक्ती संदर्भात प्रा.श्रीकृष्ण अडसूळ	19
6	मराठी कादंबरीचे चित्रपट माध्यमातंर स्वरूप आणि विशेष. डॉ. शिवाजी जवळगेकर	23
7	साहित्यकृतीच्या माध्यमांतराचे स्वरूप व माध्यमांतर प्रक्रिया प्रा.डॉ.अनिल दडमल	26
8	साहित्यकतीचे माध्यमांत्तराचे स्वरुप प्रकिया. प्रा. क्षीरसागर प्रशांत बबुवान	29
9	साहित्याचे माध्यमांतर: एक विचारमंथन प्रा.डी.जे.दमामे	32
10	रुपांतरीत साहित्य निर्मीती आणि साहित्य प्रकारातची संकल्पना डॉ. दयानंद लिंबाजी भोवाळ	37
11	साहित्यकृतींचे माध्यमात रूपांतर एक कला प्रा. सुंदर एम. कांबळे (बल्लाळ)	40

REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.2331(UIF)

...ठी कादंबरीचे चित्रपट माध्यमातंर स्वरूप आणि विशेष.

डॉ. शिवाजी जवळगेकर
मराठी विभाग प्रमुख, दयानंद कला महाविद्यालय, लातूर.

साहित्याचे माध्यमांतर हे अभ्यासकांसाठी आव्हानच असते. एका कलाकृतीचे दुस—या वाङ्:मय प्रकारात ...निष्ठ राहून, सर्व संदर्भासह, तांत्रिकता पूर्ण करून वाचकांना आवडेल असे सुबोध प्रतिरूप तयार करणे कठीणच ... कारण माध्यमांतर ही एक कलाही आहे आणि शास्त्रही आहे.कालोघात विकसित झालेल्या ज्ञानशाखा आणि स्वतंत्र ... अभ्यास शाखांमुळेच सामाजिक शास्त्रांच्या मुख्य आणि उपशाखांचा जसा विकास झाला आहे तशाच पध्दतीने वैश्विक ...तील साहित्य विश्वात काळानुरूप बदलत्या जीवनशैली प्रमाणे एका वाङ्:मय प्रकाराचे दुस—या वाङ:मय माध्यमातंर ... प्रमाणात होत आहे. बदलत्या समाजमनाचे आणि अभिरूचीचे चित्रण सप्रमाण झाले आहेच. वैश्विक पातळीवर ... केंद्री साहित्य आणि आभासात्मक साहित्य असा विचार करण्यात आला आहे. मुळलेखक,निर्मित कलाकृती, ... कलाकृतीतील चित्रित विषय, अभ्यासक आणि समाजमनावर झालेले परिणाम हे कलाकृती निवडताना काही निकष ... जातात. एका प्रतिभासंपन्न कलावंताने तर्काधिष्ठित तयार केलेली प्रतिसृष्टी आणि तिचे परिणाम असा विचार ...ची पध्दत रूढ आहे. मुळ कलाकृतीचे अन्य वाङ:मय प्रकारात किंवा माध्यमात बदल कसे होतात? का केले जातात? ...मुळे हेतूपूर्तता पूर्ण होते का? माध्यमातंर झाल्यामुळे मुळकलाकृतीतील आशयाला बाधा पोचते की नाही? जसेच्या ... माध्यमातंर होऊ शकते का? असे अनेक प्रश्न अभ्यासका समोर उपस्थित होऊ शकतात.

कोणतेही अभ्यासक आपल्या अभिरूची प्रमाणेच वाङ्:मय प्रकारा नंतर कलावंत आणि कलाकृतीची निवड करतात. ... भाषेतील कादंबरी हा वाङ:मय प्रकार आरंभापासूनच सर्वच वयातील वाचकांना भूरळ घालणारा वाङ:मय प्रकार ...मुळे चर्चेचा, चिंतनाचा आणि वादाचाही आहेच. कादंबरीचे चित्रपटात माध्यमातंर करताना खूपच बदल होत असतात. ... मराठी कादंबरीकारांची कादंबरी, लेखनाचा कलाखंड,कादंबरीतील चित्रित विषय, वाचकांना प्रभावित करणारे ...चित्रणे, भाषिक प्रयोग शिलता, कादंबरीतील सामाजिक, राजकीय, धार्मिक, ऐतिहासिक, प्रादेशिक, स्थळवर्णन, प्रसंग ... घटनांचा क्रम, कथानकाचा केंद्रबिंदू वाचक की नागिका आणि निर्मात्याचा दृष्टीकोन हे उपरोक्त सर्व संदर्भ कादंबरीकार ... करताना आपल्या गरजेनूसार मांडणी करतात म्हणूनच कादंबरीचे अन्य वाङ:मय प्रकारात माध्यमांतर करताना अनेक ... येऊ शकतात कादंबरीकार लेखन का करतो? वाचका वाचन करतात? हे जसे प्रकृतीनूसार असते तसेच कादंबरीचे ... माध्यमातंर करताना मुळ कादंबरीचे कथानक आणि चित्रपट निर्मिती प्रक्रियेप्रमाणे मुळ आशयाला बाधा न पोचता ...च्या तांत्रिक चौकटीत बसवंताना, नट, दिग्दर्शक, तंत्रज्ञ आणि निर्मात्यांच्या कल्पनेप्रमाणे बदल होतच असतात. मुळ ... वाचन आणि चित्रपट पाहताना आपण मराठी कादंबरी वाचकांचे सामान्य प्रेक्षकांत आणि रसज्ञ प्रेक्षकांत कधी रूपातंर ... ते कळतही नसते ते माध्यमांतर सर्वोत्कृष्ट असते. त्यासाठी कादंबरीकारापेक्षाही खूपच उच्च स्तरीय प्रतिभाशक्ती, ...शक्तीचे प्रयोग,समयसूचकता, वाद्यसंस्कृतीचा मुळ आणि बदलांचा अभ्यास, वस्त्रसंस्कृतीचा प्रदेशनिहाय अभ्यास, ... आणि गंध संवेदनाचा अभ्यास असेलतरच कादंबरीवर आधारित बहुचर्चित चित्रपट तयार होऊ शकतो.

मुलत:ह ज्या कलाकृतीचे माध्यमातंर होणार आहे. त्या कलाकृतीत समर्थ आशयद्रव्य, नाटयमयता, संघर्षात्मकता, ... आशयाच्या बलास्थानावर चित्रपटाची इमारत उभी राहते. मुळ कथानकाच्या सामर्थ्यावरच बदलते कथानक अवलंबून ... प्रसंगाची, घटनांची,चढत्या श्रेणीने मांडणी करावी लागते.

कादंबरीतील आशयद्रव्य सामर्थ्यामध्ये कथानकानुकुल आणि नायक—नायिकेच्या प्रकृतीप्रमाणे संघर्षाची बीजे ... असली पाहिजेत तरच स्थळ आणि काळ महात्म्याची तर्कसंगत मांडणी करणे अपरिहार्यच असते अन्यथा

[illegible] उदा. अजित दळवी, चंद्रकांत कुलकर्णी, चेतन दातार, अभिजित झुंजारराव, नागराज मंजुळे या नव्यापिढीतील [illegible] मराठी कथा/कादंबरी/नाटक या वाङ्मय प्रकारांचे माध्यमांतर करून मराठी भाषिक प्रेक्षकांना आकर्षित केले [illegible] आत्मचिंतनास भाग पाडले आहे.

मराठी कादंबरी वाचन परंपरा ही जुनी आहे. धार्मिक ग्रंथवाचन ते धार्मिक चित्रपटाचा प्रेक्षक कालोघात जुन्या [illegible] प्र.के.अत्रे यांच्यापासून ते आजच्या प्रतिभासंपन्न नव्या पिढीचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या मंडळींनी आपले सर्वस्व [illegible] लावून चित्रपटास प्रतिष्ठाप्राप्त करून दिली आहे. वामनकेंद्रे, वामनतावडे, राजकुमार तांगडे, अभिजीत झुंजारराव [illegible] हरहुन्नरी कलावंतानी नाटक आणि चित्रपट असा भेद न करता प्रेक्षकाभिरूची विकसित केली आहे. कादंबरीत [illegible] घटक समप्रमाणात मिश्रित झाले तरच वाचनीयता प्राप्त होते. अगदी तसेच चित्रपटातही नट,दिग्दर्शक, तंत्रज्ञ, [illegible], पटकथा लेखक, प्रकाश योजक, निर्माता, आणि वितरक हे सर्वच घटक कादंबरीचे रूपांतर चित्रपटात होताना [illegible] योगदान महत्वाचे असते. उपरोक्त घटकांपैकी एखादाही घटक कमकुवत असेल तर चित्रपटाची निर्मिती [illegible] होते. अर्थात सामुहिक प्रयोग असतो. माध्यमांतर कलासाधकास जी.ए. कुलकर्णी यांच्या अनेक कथांवर नाटक [illegible] आहेत. ह.मो.मराठे, चि.म.खानोलकर यांच्या कलाकृतीवरचे माध्यमांतर संदर्भीयच आहे.

मराठी भाषेतील अनेक आत्मकथनांवर / आत्मचरित्रावर अजोड चित्रपट तयार झाले आहेत. सिंधुताईच्या [illegible] चित्रपट आला गाजलाही. डॉ. प्रकाश आमटे लिखित प्रकाशवाटा चित्रपट आला आणि ऐतिहासिक नोंदही [illegible] केंगडे लिखित आमदार सौभाग्यवतीचे माध्यमांतर झाले.महाराष्ट्रातील राजकारणावर स्वतंत्र चित्रपट येणे गरजेचे [illegible] स्वतंत्र चित्रपट तयार होऊ शकतो. राजकारणातील चाणक्य नितीवाले आणि राजकारणातील फसलेले हे [illegible] आवडेल. मराठी कथेचे,कादंबरीचे,नाटकाचे,चरित्र—आत्मचरित्राचे माध्यमांतर झालेच आहे. होत राहणारच [illegible] आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर जाईल असे विषय म्हणजे दलाई लामांचे चरित्र, डॉ नेल्सन मंडेलाचे चरित्र, [illegible] चरित्र,महात्मा फुले आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरावर नव्याने चित्रपट येण्याची गरज आहे.

मराठी भाषिक रसिक आणि रसिक प्रेक्षक हे सतत नव्या गायकीच्या शोधात,नव्या चित्रकाराच्या प्रतिक्षेत नव्या [illegible] शोध घेत आहेत. नवा संगीतकार सापडत नाही. नवीन नट अभिनयातच आडकतो. नवीन कादंबरीकार विषयांच्या [illegible] आहेत. नव नाटककारास जून्या नव्याच्या वाटा संभ्रमावस्था निर्माण करताहेत. म्हणूच रसिकाभिमुख मैफील [illegible] नवसमाज निर्मिती करणारा चित्रपटाच्या शोधात प्रत्येक मराठी चित्रपटाचा पडदा उघडतो आणि प्रेक्षक [illegible] टाळी मिळेल म्हणून प्रतिक्षेत असतात. वाटा रूळत जातात, नट कपडे उतरवतात आणि प्रेक्षक तिकिटे फेकूण [illegible] कादंबरीकारांच्या बहुचर्चित कादंबरीवरचा मराठी चित्रपट सुवर्ण कमळ मिळवून, जागतिक चित्रपट स्पर्धेला जाईल [illegible] सर्व कलावंताना मानाचा मुजरा.

महाविद्यालय परिसर

LAXMI
BOOK PUBLICATION, Solapur
Ph.: 0217-2372010 / +91-9595-359-435
Email.: apiguide2014@gmail.com
ayjerj2011@gmail.com
Website.: lbp.world